

Василь БАБУХІВСЬКИЙ,

orcid.org/0009-0003-3755-8366

доктор мистецтва,

викладач кафедри оркестрових духових та ударних інструментів

Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

(Одеса, Україна) Lamertmu@gmail.com

ТЕМБРОВО-ВИРАЖАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ РОЗШИРЕНИХ ТЕХНІК У СУЧАСНІЙ СОЛЬНОЙ МУЗИЦІ ДЛЯ КЛАРНЕТА

Статтю присвячено дослідженню темброво-виражальних можливостей розширених технік у сучасній сольній музиці для кларнета другої половини XX – початку XXI століття. Актуальність теми зумовлена активним розвитком сучасної композиторської практики, у межах якої традиційні засоби музичної виразності доповнюються новими способами звуковидобування, що суттєво розширюють художній потенціал інструмента. У сучасній музиці кларнет дедалі частіше розглядається не лише як носій мелодичної лінії, але й як джерело різноманітних тембрових, шумових, вокальних і перкусійних ефектів, здатних формувати самостійну драматургію музичного твору. У статті розглянуто основні різновиди розширених технік, зокрема мультифоніку, мікротональність, глісандо, портаменто, флатер-тонг, слеп-тонг, темброві трелі, шумові ефекти, поєднання голосу та інструментального звучання, а також перкусійні прийоми гри на кларнеті. Проаналізовано особливості їх виникнення, виконавської реалізації та функціонування в художній структурі музичного твору. Особливу увагу приділено ролі цих технік у формуванні тембрової драматургії, створенні контрастних звукових образів і розширенні меж традиційного виконавства. Метою статті є виявлення специфіки функціонування розширених виконавських технік у сучасному кларнетовому репертуарі та визначення їхнього значення для розвитку сольного виконавства. Дослідження охоплює аналіз технічних і художніх аспектів сучасних прийомів гри, особливостей їх використання в композиторській практиці та впливу на формування музичної форми, фактури й образного змісту творів. Значну увагу приділено взаємозв'язку між виконавською технікою та композиторським задумом, а також трансформації ролі тембру в сучасній музичній мові. На прикладі творів Лучано Беріо «Sequenza IXa», Стіва Райха «New York Counterpoint» та Йорга Відманна «Fantasie» простежено різні підходи до використання тембру як самостійного композиційного ресурсу. Виявлено, що розширені техніки виконують не лише ефектну або експериментальну функцію, а є важливими елементами розвитку музичного матеріалу, формотворення та художньої драматургії. Результати дослідження свідчать, що використання розширених технік стало одним із провідних напрямів розвитку сучасного кларнетового мистецтва, сприяло оновленню виконавської практики та формуванню нових принципів музичного мислення. Висновки підтверджують, що активне освоєння тембрових ресурсів інструмента відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку сучасної сольної музики для кларнета та поглиблення її художньо-виражального потенціалу.

Ключові слова: кларнет, сольна музика, розширені техніки, сучасна музика, темброва драматургія.

Vasyl BABUKHIVSKYI,

orcid.org/0009-0003-3755-8366

Doctor of Art,

Lecturer at the Department of Orchestral Wind and Percussion Instruments

The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

(Odessa, Ukraine) Lamertmu@gmail.com

THE TIMBRAL AND EXPRESSIVE POTENTIAL OF EXTENDED TECHNIQUES IN CONTEMPORARY SOLO CLARINET MUSIC

The article is devoted to the study of the timbral and expressive potential of extended techniques in contemporary solo clarinet music of the second half of the twentieth and the beginning of the twenty-first century. The relevance of the topic is determined by the active development of contemporary compositional practice, within which traditional means of musical expression are complemented by new sound-production techniques that significantly expand the artistic potential of the instrument. In contemporary music, the clarinet is increasingly regarded not only as a carrier of melodic expression but also as a source of diverse timbral, noise, vocal, and percussive effects capable of shaping an independent musical dramaturgy. The article examines the principal types of extended techniques, including multiphonics, microtonality,

glissando, portamento, flutter-tonguing, slap tongue, timbre trills, noise effects, the combination of voice and instrumental sound, as well as percussive playing techniques. Their origins, performance realization, and functions within the artistic structure of a musical composition are analyzed. Particular attention is paid to the role of these techniques in the formation of timbral dramaturgy, the creation of contrasting sonic images, and the expansion of the boundaries of traditional clarinet performance. The aim of the article is to identify the specific functions of extended performance techniques in the contemporary clarinet repertoire and to determine their significance for the development of solo performance practice. The study includes an analysis of the technical and artistic aspects of contemporary playing techniques, the peculiarities of their use in compositional practice, and their influence on musical form, texture, and imagery. Considerable attention is devoted to the relationship between performance technique and compositional intention, as well as to the transformation of the role of timbre in contemporary musical language. Using Luciano Berio's Sequenza IXa, Steve Reich's New York Counterpoint, and Jörg Widmann's Fantasie as case studies, the article traces different approaches to the use of timbre as an independent compositional resource. It is demonstrated that extended techniques perform not merely an expressive or experimental function but also serve as important elements of musical development, form-building, and artistic dramaturgy. The findings indicate that the use of extended techniques has become one of the leading trends in the development of contemporary clarinet art, contributing to the renewal of performance practice and the formation of new principles of musical thinking. The conclusions confirm that the active exploration of the clarinet's timbral resources opens broad prospects for the further development of contemporary solo clarinet music and for the enrichment of its expressive and artistic potential.

Key words: clarinet, solo music, extended techniques, contemporary music, timbral dramaturgy.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття кларнетове виконавство зазнало суттєвих змін, пов'язаних із розширенням уявлень про тембр, звук і виконавську техніку. Сучасні композитори дедалі частіше звертаються до нетрадиційних способів звуковидобування, розглядаючи кларнет не лише як інструмент мелодичного висловлювання, а як багатофункціональне джерело тембрових, шумових, вокальних і перкусійних ефектів. Унаслідок цього розширені техніки стають важливою складовою музичної мови сучасних творів і безпосередньо впливають на характер виконавської інтерпретації.

Особливого значення ці процеси набувають у сольній музиці для кларнета, де весь спектр художньої виразності зосереджений у межах одного інструментального голосу. Мультифоніка, мікротональність, флатер-тонг, слеп-тонг, темброві трелі, шумові ефекти, поєднання гри з голосом та інші прийоми суттєво розширюють звукові можливості інструмента. Вони виконують не лише декоративну функцію, а стають засобами формування тембрової драматургії, контрастності, образної напруги та нових принципів організації музичного матеріалу.

Попри активне використання розширених технік у сучасному кларнетовому репертуарі, їхні темброво-виражальні можливості ще не завжди отримують достатнє теоретичне осмислення. У музикознавчій та виконавській практиці часто переважає опис окремих прийомів, тоді як їхня роль у створенні художнього образу, формуванні музичної драматургії та інтерпретаційної концепції потребує подальшого вивчення. Саме тому дослідження розширених технік у сучасній сольній музиці для кларнета є актуальним і важливим для розуміння нових напрямів розвитку кларнетового виконавства.

Аналіз досліджень. Проблематика розширених технік гри на кларнеті та їхнього значення для розвитку сучасного виконавства висвітлюється у працях, присвячених як загальним тенденціям еволюції духової музики, так і аналізу окремих творів та виконавських практик.

Фундаментальне значення для дослідження сучасного сольного репертуару духових інструментів має монографія В. Громченка (Громченко, 2020), у якій розглянуто тенденції розвитку академічного духового соло у ХХ – на початку ХХІ століття, окреслено особливості формування нових виконавських моделей та систематизовано основні напрями розширення художньо-виражальних можливостей духових інструментів.

Питання взаємодії композиторського задуму та виконавської інтерпретації у сучасній кларнетовій музиці досліджує В. Петрик (Петрик, 2022) на прикладі твору «Fantasie» Йорга Відманна. Автор аналізує специфіку композиторського мислення Відманна-кларнетиста, особливості використання сучасних технік гри та їхню роль у формуванні художньої концепції твору.

Виконавсько-педагогічний аспект освоєння розширених технік представлено в дисертаційному дослідженні К. Беаре (Beare, 2021), присвяченому методичним матеріалам для вивчення сучасних прийомів гри на кларнеті. Особливу увагу дослідниця приділяє мультифоніці, мікротональності, шумовим ефектам та їх інтеграції у систему професійної підготовки кларнетистів.

Творчість Йорга Відманна та її місце у сучасній музичній культурі розглядає С. Брун (Bruhn, 2013), яка аналізує особливості композиторської мови митця, принципи роботи з тембром та характерні риси його інструментального стилю. Поглиблений виконавський аналіз «Fantasie» здійснено

також у роботі З. Дірікс (Dierickx, 2018), де твір розглядається в контексті розвитку сольного кларнетового репертуару та сучасних виконавських технік.

Одними з перших узагальнень новітніх способів гри на кларнеті стали праці Ф. Г. Еранте (Errante, 1977) та П. Рехвельдт (Rehfeldt, 1994). У цих дослідженнях систематизовано основні розширені техніки, охарактеризовано особливості їхнього виконання та окреслено перспективи використання нетрадиційних прийомів у сучасній композиторській практиці.

Окремий напрям досліджень пов'язаний з аналізом знакових творів сучасного кларнетового репертуару. Зокрема, А. Вос-Рошфор (Vos-Rochefort, 2017) здійснює порівняльне дослідження композиційних принципів творів «Sequenza IXa» Лучано Беріо та «New York Counterpoint» Стіва Райха, розкриваючи особливості організації музичного матеріалу, тембрових процесів та структурної побудови цих композицій.

Розглянуті праці формують наукове підґрунтя для вивчення сучасної сольної музики для кларнета та дозволяють простежити еволюцію розширених виконавських технік у контексті розвитку темброво-виражальних можливостей інструмента. Водночас питання їхньої ролі у формуванні художньої драматургії та індивідуалізації музичної мови сучасних творів потребують подальшого комплексного дослідження.

Мета статті – дослідити темброво-виражальні можливості розширених технік у сучасній сольній музиці для кларнета, визначити їхню роль у формуванні художньої драматургії твору та проаналізувати особливості використання сучасних виконавських прийомів у композиціях другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття еволюція композиторського мислення суттєво змінила вимоги до виконавської майстерності музикантів. Для сучасного кларнетиста вже недостатньо володіти лише традиційними прийомами гри. Значне місце у виконавській практиці посідають розширені техніки, серед яких мультифоніка, темброві трелі, удари по клапанах, шумові ефекти та поєднання інструментального звучання з голосом. Використання цих засобів істотно збагачує тембровий потенціал кларнета та сприяє появі нових форм художньої виразності (Громченко, 2020).

Однією з найбільш характерних особливостей сучасного кларнетового репертуару є мультифоніка – прийом, що дозволяє отримувати одночасне звучання кількох висотних компонентів. Завдяки

своїм акустичним можливостям вона стала важливим елементом звукової мови багатьох композиторів другої половини ХХ століття та сьогодення.

Практика виконання мультифоніки ґрунтується на трьох основних принципах. Перший полягає у поєднанні інструментального звука з голосом виконавця. Другий передбачає використання традиційних аплікатур у поєднанні зі змінами положення амбушура та характеру повітряного потоку. Третій спосіб базується на застосуванні спеціально розроблених нетрадиційних аплікатур, які забезпечують виникнення складних акустичних комбінацій (Beare, 2021).

Поєднання співу та гри на кларнеті є одним із найпоширеніших різновидів мультифоніки. Найкращі результати зазвичай досягаються у нижньому регістрі інструмента та за помірної динаміки, коли виконавець може зберігати достатню гнучкість амбушура для одночасного формування вокального звука. У низці сучасних композицій голос виступає рівноправним елементом музичної тканини. Так, у творі «Five Duets for One Clarinetist» Рональда Каравана вокальна лінія відіграє не менш важливу роль, ніж партія кларнета. Виконання подібних композицій вимагає від музиканта точного контролю інтонації та ретельно вибудованого балансу між вокальним і інструментальним звучанням (Errante, 1977).

Другий підхід до отримання мультифонічного звучання ґрунтується на використанні традиційних аплікатур кларнета. Однією з його форм є ефект «розщепленого тону» (split tone), за якого поряд з основною висотою виникає додатковий нижній призвук. Для досягнення такого результату виконавець змінює конфігурацію амбушура, положення язика та інтенсивність повітряного потоку. Унаслідок цього формується двоголосне звучання з виразно окресленими висотними компонентами та м'яким тембровим забарвленням (Beare, 2021).

Іншим різновидом є мультифоніка, заснована на передуванні (overblowing). У цьому випадку вихідним матеріалом слугує звук нижнього регістру, який під впливом посиленого повітряного струменя породжує додаткові часткові тони. Таке багатозвуччя характеризується більш щільним, насиченим і дещо шорстким тембром, що інколи асоціюється зі звучанням електронних синтезаторів (Errante, 1977).

Третій спосіб передбачає застосування спеціально розроблених аплікатур, які змінюють акустичну поведінку повітряного стовпа всередині інструмента. За таких умов одночасне звучання кількох тонів виникає природно, а від виконавця вимагається лише незначна адаптація амбушура

та дихання. Саме цей різновид мультифоніки набув найбільшого поширення в сучасній композиторській практиці для кларнета.

Різноманіття механізмів утворення мультифонічних ефектів зробило їх одним із найефективніших засобів розширення тембрової палітри інструмента. Сьогодні мультифоніка є невід'ємною складовою музичної мови багатьох сучасних творів.

Під час виконання мультифонік за допомогою спеціальних аплікатур суттєвих змін у звичній техніці звуковидобування зазвичай не потрібно. Водночас через індивідуальні особливості будови виконавського апарату – амбушура, ротової порожнини та дихальної системи – кожен музикант змушений самостійно знаходити оптимальні умови для стабільного відтворення необхідного ефекту.

Нетрадиційні аплікатури відкривають можливість отримання різних типів багатозвуччя. Одні з них формують ефект подвійного тону (*double-stop*), тоді як інші забезпечують більш агресивне та спектрально насичене звучання. У ряді випадків композитори фіксують у нотному записі лише верхню та нижню межі мультифоніки, оскільки проміжні звуки можуть варіюватися залежно від індивідуальної техніки виконавця і не є принципово важливими для художнього результату (Errante, 1977).

Для освоєння мультифонічної техніки зазвичай не виникає потреби змінювати обладнання інструмента – тростину, мундштук чи лігатуру. Значно більшу роль відіграють контроль дихання, рухливість амбушура та здатність тонко регулювати параметри звуковидобування.

Одним із найрезультативніших методів підготовки до виконання мультифонік є систематична робота з обертоновим рядом. Виконавець може утримувати одну аплікатуру та за рахунок зміни повітряного потоку й положення артикуляційного апарату послідовно видобувати різні обертони. Такі вправи сприяють розвитку контролю над акустичними процесами всередині інструмента та значно полегшують подальше опанування мультифонічних прийомів.

Робота над мультифонічними ефектами має значення не лише для засвоєння сучасних виконавських технік, а й для вдосконалення традиційної кларнетової гри. Систематичне тренування гнучкості амбушура, координації дихання та контролю резонансних процесів у ротовій порожнині позитивно позначається на якості звука, його тембровій насиченості та стабільності інтонування під час виконання академічного репертуару.

Помітне місце серед сучасних засобів виразності посідають глісандо та портаменто. Хоча в

музичній літературі ці поняття інколи ототожнюються, їхня виконавська природа є різною. Глісандо являє собою швидке проходження через низку проміжних висот, переважно хроматичного характеру, тоді як портаменто передбачає плавний і безперервний перехід від одного звука до іншого без чітко відокремлених ступенів (Errante, 1977).

На кларнеті виконання глісандо зазвичай досягається відносно легко завдяки швидкій зміні аплікатур. Портаменто, навпаки, потребує значно тоншого контролю над усіма елементами виконавського апарату. Вирішальне значення тут мають положення язика, конфігурація ротової порожнини та робота амбушура, які забезпечують безперервність зміни висоти звука. Пальцева техніка в цьому процесі виконує допоміжну функцію, тоді як основний результат залежить від керування повітряним потоком.

Засвоєння портаменто доцільно розпочинати з вправ на поступову зміну висоти звука в верхньому регістрі без зміни аплікатури. Після формування необхідної гнучкості виконавець може поєднувати ці навички з роботою пальців, досягаючи плавних висхідних або низхідних ковзань між різними висотами.

Таким чином, обидва прийоми відіграють важливу роль у формуванні інтонаційної та тембрової виразності сучасної кларнетової музики, суттєво розширюючи межі традиційного виконавства.

Окрему групу розширених технік становлять специфічні способи атаки та завершення звука. Одним із найвідоміших прийомів є *flutter tongue* (флатер-тонг), який широко застосовується в музиці XX–XXI століть. Його сутність полягає у швидкій вібрації кінчика язика під час вимови тремтячого приголосного «р». У результаті повітряний струмінь періодично переривається ще до контакту з тростиною, що створює характерний тремтливий ефект (Errante, 1977).

Поряд із язиковим способом існує й горловий варіант виконання флатеру. Проте його звучання часто є менш керованим і більш шорстким за тембром. Незалежно від обраного способу, важливо зберігати якість звука та підпорядковувати технічний ефект художньому задуму твору.

До споріднених прийомів належить сморцато (або сморцандо), що передбачає виникнення та згасання звука без участі язика. Формування атаки й завершення здійснюється виключно за рахунок роботи дихання та амбушура. Додаткового тембрового ефекту можна досягти шляхом зміни форми ротової порожнини або використання окремих клапанів інструмента (Errante, 1977).

У сучасній практиці нерідко застосовується також початок або завершення звука за допомо-

гою короткого глісандо чи портаменто. Такі ковзні рухи надають музичній фразі більшої пластичності, а звучанню – особливої експресивності.

Важливу роль відіграють і нестандартні динамічні моделі. Сучасні композитори часто використовують різкі зміни динаміки: миттєве наростання після м'якої атаки, раптове обривання звуку після кульмінації або швидке згасання після енергійного початку. Подібні контрасти суттєво збагачують палітру виразних засобів кларнета.

Серед артикуляційних ефектів особливої уваги заслуговує *slap tongue* («ляскаючий язик»), який прийшов у академічне виконавство з джазової традиції. Прийом виконується шляхом сильного притискання язика до тростини з наступним різким відривом. Унаслідок цього виникає своєрідний ударний ефект, що поєднується з визначеною висотою звуку. Завдяки яскравому акустичному результату *slap tongue* став одним із найпопулярніших прийомів сучасної кларнетової техніки (Errante, 1977).

Ще одним важливим напрямом розвитку сучасного виконавства є освоєння мікротональної системи. На відміну від традиційної темперованої організації висот, мікротональність передбачає використання інтервалів, менших за півтон. Для їх відтворення кларнетисти застосовують альтернативні аплікатури, часткове відкривання звукових отворів, зміни положення язика та корекцію амбушура.

Характерною особливістю мікротональних аплікатур є вплив на тембр інструмента. Часто вони призводять до затемнення або пом'якшення звучання. У сучасній естетиці такі зміни сприймаються не як технічний недолік, а як додатковий художній ресурс. Вагомий внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів мікротональності зробили Бруно Бартолоззі, Роналд Караван та Джон Ейтон (Errante, 1977).

Суттєвого значення в сучасній музиці набувають і різноманітні способи тембрової модифікації звуку. Для цього використовуються різні типи вібрато, альтернативні аплікатури та спеціальні прийоми звуковидобування. Вибір між щелепним, горловим або дихальним вібрато залежить від художніх вимог конкретного твору та індивідуальної виконавської концепції.

Окреме місце серед тембрових ефектів займає темброва трель (*timbre trill*, або *key trill*). Її особливість полягає в тому, що швидке відкривання та закривання клапанів відбувається без зміни висоти основного звуку. У результаті слухач сприймає не висотний, а тембровий контраст. Подібний прийом широко представлений у сучас-

ному кларнетовому репертуарі, зокрема у творах «Variants» Вільяма О. Сміта та «PIC-Extract» Дорренса Сталві (Errante, 1977).

Близьким за принципом до тембрової трелі є прийом мікротональної трелі. Його сутність полягає у швидкому чергуванні двох висот, інтервальної відстань між якими є меншою за півтон. Така техніка спричиняє не лише висотні коливання, а й помітні зміни тембрового забарвлення, завдяки чому виникає складний і виразний акустичний ефект.

До категорії сучасних розширених технік належать також різноманітні шумові ефекти, відомі як «air sounds». Їхньою характерною особливістю є відсутність звичного коливання тростини. Варіюючи конфігурацію ротової порожнини, напрямок повітряного струменя та аплікатуру, виконавець може створювати широкий спектр шумових звучань різної інтенсивності та тембрового забарвлення. Подібні ефекти використовуються в багатьох творах сучасної музики, зокрема у композиціях «Reflections» Андре Лапорта та «Eleven Echoes of Autumn», 1965 Джорджа Крама (Errante, 1977).

Важливим напрямом розширення звукових можливостей кларнета є застосування вокальних технік. Найпоширенішими серед них є гроул (*growl* – «гарчання») та одночасне використання голосу й інструментального звучання. Поєднання вокального та кларнетового тембрів утворює нові акустичні комбінації, які суттєво збільшують палітру художніх засобів виконавця (Errante, 1977).

Значне місце у сучасному репертуарі займають і різноманітні перкусійні ефекти. До них належать клацання клапанами (*key clicks*), удари клапанів по отворах інструмента (*key slaps*, *key pops*), короткі удари долонею по бочці кларнета (*hand pops*), а також постукування по окремих елементах конструкції, зокрема по корпусу чи тростині. Спільною рисою цих прийомів є те, що звук виникає без участі традиційного механізму коливання тростини (Rehfeldt, 1994).

Перкусійні техніки можуть виконувати як допоміжну, так і самостійну художню функцію. Їх використання дозволяє наблизити звучання кларнета до ударних інструментів та розширити спектр ритмічних і тембрових ефектів. Приклади застосування таких засобів можна знайти у творах «Barnard I» Барні Чайлдса, «Voice» Мануеля Де Сіки, «Variants» Вільяма О. Сміта та «Clarinet Duo» Вільяма Сайдемана (Errante, 1977).

Окремий напрям експериментів пов'язаний із модифікацією конструкції інструмента або використанням його окремих компонентів поза традиційним способом гри. До таких прийомів

належать виконання музичного матеріалу лише на мундштуку, використання мундштуків від інших духових інструментів, застосування фагової тростини, а також різні способи збільшення довжини повітряного каналу з метою розширення нижнього регістру.

Подібні конструктивні експерименти відкривають нові можливості для формування нестандартних тембрів і акустичних ефектів, що виходять за межі звичного звучання кларнета. Звернення до таких прийомів характерне для низки творів другої половини XX століття, серед яких «Swinging Music» Казимежа Сероцького, «Jetztzeit» Томаса Марко та «Danse Macabre» Вільяма Олбрайта (Errante, 1977).

Таким чином, шумові, вокальні, перкусійні та конструктивно-модифікаційні техніки становлять важливу складову сучасного кларнетового виконавства. Їх застосування значно розширює спектр тембрових і виражальних можливостей інструмента, перетворюючи кларнет на універсальний засіб створення найрізноманітніших звукових образів.

Одним із показових прикладів розширення темброво-виражальних можливостей кларнета у сучасній музиці є твір «Sequenza IXa» для кларнета соло, створений Лучано Беріо. У цій композиції композитор демонструє принципово новий підхід до використання одноголосного інструмента, перетворюючи його на багатофункціональний засіб складної звукової драматургії. Особливу роль у творі відіграють регістрові контрасти, різноманітні артикуляційні моделі, динамічні переходи та постійна трансформація тембрових характеристик звука (Vos-Rochefort, 2017).

Характерною рисою «Sequenza IXa» є прагнення до створення ефекту багат шаровості музичної тканини. Цей результат досягається не через реальне багатоголосся, а завдяки швидкому чергуванню різних регістрів, контрастних штрихів і динамічних рівнів. Унаслідок цього слухач сприймає музичний матеріал як складний процес взаємодії кількох звукових площин, хоча фактично звучить лише один інструментальний голос (Vos-Rochefort, 2017).

Важливим елементом композиції стає постійна зміна тембрових станів кларнета. Беріо використовує широкий спектр виконавських засобів, що дозволяють підкреслити індивідуальні акустичні властивості різних регістрів інструмента. Поступові трансформації звукового матеріалу, поєднання контрастних артикуляційних прийомів та варіативність динаміки формують особливу темброву драматургію твору.

Значна увага приділяється також виконавській інтерпретації. У цьому творі від музиканта вимагається не лише високий рівень технічної підготовки, але й здатність тонко керувати тембром, динамічними процесами та артикуляційними нюансами. Саме завдяки цьому кларнет постає не просто носієм мелодичної лінії, а інструментом, здатним відтворювати складну систему звукових образів.

Інший напрям розширення виражальних можливостей кларнета представлений у творі «New York Counterpoint» Стіва Райха. Хоча композиція створена для ансамблю кларнетів або для кларнета з попередньо записаними партіями, вона демонструє новий підхід до організації тембрового простору інструмента. Композитор досягає багатства звучання шляхом нашарування однотипних тембрів, утворюючи складну мережу ритмічних та акустичних взаємозв'язків (Vos-Rochefort, 2017).

Основою музичної мови Райха є повторювані ритмічні формули та поступова трансформація матеріалу. Внаслідок накладання окремих ліній виникають нові темброві комбінації, які постійно змінюють акустичне сприйняття музичної тканини. Важливого значення набувають не окремі мелодичні елементи, а процеси їх взаємодії, що створюють ефект безперервного звукового розвитку (Vos-Rochefort, 2017).

Порівняння творів Лучано Беріо та Стіва Райха дозволяє простежити два різні підходи до розширення виражальних можливостей кларнета в сучасній музиці. У «Sequenza IXa» основна увага зосереджується на внутрішніх ресурсах одного інструмента – тембрових контрастах, артикуляційних змінах і регістровій драматургії. Натомість у «New York Counterpoint» нові звукові якості виникають унаслідок взаємодії кількох кларнетових ліній та нашарування однотипних тембрів.

Подальше порівняння творчих підходів Лучано Беріо та Стіва Райха дозволяє простежити різні способи використання розширених виконавських технік і організації музичного матеріалу в сучасній кларнетовій музиці.

У «Sequenza IXa» Беріо розглядає кларнет не лише як мелодичний інструмент, а як багатофункціональне джерело різноманітних тембрових і артикуляційних ефектів. Розвиток музичного матеріалу відбувається через постійну трансформацію мотивів, регістрів, ритмічних структур і способів звуковидобування. Важливу роль у формуванні музичної драматургії відіграють розширені виконавські техніки, серед яких мультифоніки, флатертонг, нетрадиційні артикуляційні прийоми, різноманітні темброві переходи та складні динамічні зміни (Vos-Rochefort, 2017).

Особливе значення в композиції мають регістрові контрасти та взаємодія висотних центрів. Завдяки поєднанню традиційного звучання з розширеними техніками композитор досягає ефекту багат шаровості та внутрішнього діалогу в межах одного інструментального голосу. Мультифонічні звучання, темброві модифікації та зміни артикуляції не виступають окремими ефектами, а стають невід'ємними елементами музичної форми.

Для Беріо характерне розуміння форми як процесу постійного становлення. Повторення музичного матеріалу супроводжується його безперервною зміною, що охоплює висотний, ритмічний, динамічний і тембровий рівні. Саме через використання розширених технік композитор досягає різноманітності звучання та створює складний акустичний простір сольної кларнетової партії (Vos-Rochefort, 2017).

Інший підхід демонструє Стів Райх у творі «New York Counterpoint». Хоча композиція не передбачає настільки широкого використання нетрадиційних прийомів, вона суттєво розширює можливості кларнета через багат шарове накладання партій, складну ритмічну організацію та постійні темброві взаємодії між голосами. Основою музичного розвитку стають повторювані патерни, які поступово трансформуються в процесі канонічного нашарування та фазових зміщень.

Важливим виражальним засобом у творі Райха виступає динаміка. Плавні зміни гучності на витриманих звуках формують відчуття просторовості та безперервного руху. Завдяки поєднанню багатоголосної фактури, ритмічної пульсації та тембрової єдності ансамблю композитор створює новий тип кларнетового звучання, заснований на процесуальності та акустичній взаємодії голосів (Vos-Rochefort, 2017).

Попри відмінності композиторських методів, обидва твори демонструють прагнення до розширення традиційних можливостей інструмента. Якщо Беріо досягає цього шляхом активного використання розширених виконавських технік – мультифоніки, флатер-тонгу, тембрових трансформацій та нетрадиційної артикуляції, то Райх розкриває нові виражальні ресурси кларнета через багат шарову фактуру, складні ритмічні процеси та особливу організацію музичного часу.

Таким чином, «Sequenza IXa» та «New York Counterpoint» репрезентують два різні напрями розвитку сучасної кларнетової музики. В обох випадках кларнет виходить за межі традиційної виконавської практики, а розширені техніки, темброві трансформації та нові принципи організації музичного матеріалу стають важливими засобами художньої виразності.

Показовим прикладом використання розширених виконавських технік у сучасній сольній музиці для кларнета є «Fantasie» Йорга Відманна. Особливість цього твору полягає в тому, що його автор поєднує досвід композитора і віртуозного кларнетиста, що дозволяє максимально повно реалізувати нові акустичні та технічні можливості інструмента.

Творчість Відманна ґрунтується на поєднанні традиції та експерименту. Поряд із класичними принципами формотворення композитор активно використовує нетрадиційні способи звуковидобування, досліджуючи нові темброві ресурси кларнета. Серед характерних для його стилю прийомів вирізняються мультифоніки, мікротони, флатер-тонг, шумові ефекти повітряного потоку, клацання клапанами (key clicks), а також широкі регістрові стрибки та екстремальні динамічні контрасти (Петрик, 2022).

У «Fantasie» розширені техніки не виконують роль окремих ефектів, а стають важливими елементами музичної драматургії. Уже на початку твору звучить мультифонік, який виконує не лише темброву, а й конструктивну функцію. Його подальші повернення на різних динамічних рівнях створюють відчуття розвитку музичного образу та формують цілісність композиції (Петрик, 2022).

Важливе місце у творі займають шумові ефекти. В епізоді «Misterioso» композитор поєднує надзвичайно тихе звучання кларнета з виразними ударами клапанів, утворюючи своєрідний контраст між висотно визначеним і шумовим звуком. Такий прийом суттєво розширює традиційне уявлення про темброві можливості інструмента (Dierickx, 2018).

Не менш важливими є швидкі регістрові переходи, складна артикуляція та екстремальна віртуозність. У розділах «Schnell, brillant» і «Presto possibile subito» кларнетист постійно переходить між різними регістрами, поєднуючи стрімкі пасажі з різкими змінами динаміки та характеру звучання. Завдяки цьому формується багатий спектр тембрових відтінків і посилюється експресивність музичного висловлювання (Dierickx, 2018).

Особливу роль у виконанні твору відіграє контрастність. Композитор вимагає миттєвих змін темпу, динаміки, артикуляції та тембру, що потребує від виконавця високого рівня контролю над усіма елементами звуковидобування. Значення мають не лише ноти, але й паузи, шуми, зміни характеру звука та способи його атаки (Bruhn, 2013).

Таким чином, «Fantasie» Йорга Відманна демонструє характерні тенденції розвитку сучасної кларнетової музики, у якій розширені виконавські техніки перетворюються на повноцінний засіб музичної виразності. Використання мульт-

тифоніки, шумових ефектів, мікротональності, нестандартної артикуляції та регістрових контрастів дозволяє суттєво збагатити темброву палітру кларнета та розширити межі його художніх можливостей.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що розширені виконавські техніки стали одним із визначальних чинників розвитку сучасної сольної музики для кларнета другої половини XX – початку XXI століття. Їх поява та активне впровадження суттєво змінили уявлення про художні можливості інструмента, сприяючи розширенню його тембрового, динамічного та артикуляційного потенціалу. У сучасній композиторській практиці мультифоніка, мікротональність, флатер-тонг, слеп-тонг, темброві трелі, шумові та вокальні ефекти перестають бути лише нетрадиційними прийомами гри й набувають значення повноцінних засобів музичної виразності.

Проведений аналіз показав, що використання розширених технік безпосередньо пов'язане зі зміною принципів музичного мислення сучасних композиторів. Тембр дедалі частіше виступає не допоміжною характеристикою звука, а самостійним елементом музичної драматургії. Саме через темброві трансформації, контрастні артикуляційні моделі, шумові компоненти та нестандартні способи звуковидобування формується індивідуальний художній простір багатьох сучасних композицій для кларнета.

Особливості функціонування розширених технік були розглянуті на прикладі творів Лучано Беріо, Стіва Райха та Йорга Відманна. У «Sequenza IXa» розширені прийоми інтегровані в саму структуру музичного розвитку та забезпечують багатшаровість звучання сольного інструмента. У «New York Counterpoint» нові виражальні якості кларнета виникають передусім завдяки складній організації тембрового простору, взаємодії голосів та процесуальному характеру музичного матеріалу. У «Fantasie» Йорга Відманна розширені техніки стають важливим елементом драматургії твору, поєднуючи традиційні та новаторські способи звуковидобування в єдину художню систему.

Дослідження підтвердило, що сучасне кларнетове виконавство вимагає від музиканта не лише високого рівня технічної підготовки, а й здатності свідомо працювати з тембром як самостійним засобом художнього висловлювання. Опанування розширених технік сприяє розвитку контролю над диханням, амбушуром, артикуляцією та акустичними процесами інструмента, що позитивно впливає і на виконання традиційного репертуару.

Отже, темброво-виражальні можливості розширених технік є важливою складовою сучасної сольної музики для кларнета та визначають один із провідних напрямів її розвитку. Подальше вивчення взаємодії тембру, виконавської техніки та музичної драматургії відкриває перспективи для глибшого осмислення новітнього кларнетового репертуару та особливостей його інтерпретації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громченко В. В. Духове соло в європейській академічній композиторській та виконавській творчості XX – початку XXI ст. (тенденції розвитку, специфіка, систематика) : монографія. Дніпро : Ліра, 2020. 416 с.
2. Петрик В. І. Фантазія для кларнета соло Й. Відманна: композитор vs виконавець. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. 2022. Вип. 65. С. 118–136. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum1-65.07> (дата звернення: 15.06.2026).
3. Beare C. Cultivating the Contemporary Clarinetist: Pedagogical Materials for Extended Clarinet Techniques. A dissertation. USA, 2021. 179 p. URL: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstreams/a66d5c1d-3720-4842-8412-f6b334aa57e1/download> (дата звернення – 17.05.2026)
4. Bruhn S. The Music of Jörg Widmann. Waldkirch : Edition Gorz, 2013. 222 p.
5. Dierickx Z. D. The Clarinet Works of Jörg Widmann: A Performance Guide to Fantasie for Clarinet Solo with a Survey of Unaccompanied Clarinet Repertoire and Guide to Contemporary Techniques : D.M.A. Document / The Ohio State University. Columbus, 2018. 147 p. URL: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/etd/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=osu1523963496247166 (дата звернення: 20.05.2026).
6. Errante, F. G. Contemporary aspects of clarinet performance. *Woodwind World – Brass & Percussion*, (1). 1977. P. 6-35. https://www.academia.edu/17428244/Contemporary_Aspects_of_Clarinet_Performance (дата звернення – 01.06.2026)
7. Rehfeldt P. New Directions for Clarinet. Berkeley : University of California Press, 1994. 200 p.
8. Vos-Rochefort A. «Patterns of Change: Using Associative Formal Analysis and Rough-Contour Recognition to Assess Similarities in Construction of Reich's New York Counterpoint and Berio's Sequenza IXa for Solo Clarinet.» *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/33319426/Patterns_of_Change_Using_Associative_Formal_Analysis_and_Rough_Contour_Recognition_to_Assess_Similarities_in_Construction_of_Reichs_New_York_Counterpoint_and_Berios_Sequenza_IXa_for_Solo_Clarinet (дата звернення – 26.05.2026)

REFERENCES

1. Hromchenko V. V. (2020). Dukhove solo v yevropeiskii akademichnii kompozytorskii ta vykonavskii tvorchosti XX – pochatku XXI st. (tendentsii rozvytku, spetsyfika, systematyka) [Wind Solo in European Academic Compositional and Performance Art of the 20th – Early 21st Century (Development Trends, Specificity, Systematics)]. Dnipro: Lira, 416 p. [in Ukrainian].
2. Petryk V. I. (2022). Fantaziia dlia klarneta solo Y. Vidmanna: kompozytor vs vykonavets [Fantasie for Solo Clarinet by Jörg Widmann: Composer vs Performer]. Problemy vzaiemodii mystetstva, pedahohiky ta teorii i praktyky osvity, 65, 118–136. DOI: <https://doi.org/10.34064/khnum1-65.07> [in Ukrainian].
3. Beare C. (2021). Cultivating the Contemporary Clarinetist: Pedagogical Materials for Extended Clarinet Techniques. Dissertation. USA, 179 p. URL: <https://digital.lib.washington.edu/researchworks/bitstreams/a66d5c1d-3720-4842-8412-f6b334aa57e1/download>
4. Bruhn S. (2013). The Music of Jörg Widmann. Waldkirch: Edition Gorz, 222 p.
5. Dierickx Z. D. (2018). The Clarinet Works of Jörg Widmann: A Performance Guide to Fantasie for Clarinet Solo with a Survey of Unaccompanied Clarinet Repertoire and Guide to Contemporary Techniques. D.M.A. Document. The Ohio State University, Columbus, 147 p. URL: https://etd.ohiolink.edu/acprod/odb_etd/etd/r/1501/10?clear=10&p10_accession_num=osu1523963496247166
6. Errante F. G. (1977). Contemporary Aspects of Clarinet Performance. Woodwind World – Brass & Percussion, (1), 6–35. URL: https://www.academia.edu/17428244/Contemporary_Aspects_of_Clarinet_Performance
7. Rehfeldt P. (1994). New Directions for Clarinet. Berkeley: University of California Press, 200 p.
8. Vos-Rochefort A. (2017). Patterns of Change: Using Associative Formal Analysis and Rough-Contour Recognition to Assess Similarities in Construction of Reich's New York Counterpoint and Berio's Sequenza IXa for Solo Clarinet. Academia.edu. URL: https://www.academia.edu/33319426/Patterns_of_Change_Using_Associative_Formal_Analysis_and_Rough_Contour_Recognition_to_Assess_Similarities_in_Construction_of_Reichs_New_York_Counterpoint_and_Berios_Sequenza_IXa_for_Solo_Clarinet

Дата першого надходження статті до видання: 24.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

